H0

A HD

Afd 8
aug: 1950

TIJDSCHRIFT GEWIJD AAN VOLKSCULTUUR
EN OUDE AMBACHTSKUNST VOOR
VERZAMELAARS EN LIEFHEBBERS

Tinnen plaquettes van Nova-Zembla. Briot-stijl. Rijksmuseum, Amsterdam

STILLE GETUIGEN

VAN DE OVERWINTERING OP NOVA-ZEMBLA

B. de Kock

Onder de door Hollanders gemaakte ontdekkingsreizen is er geen, die zo sterk op de verbeelding van tijdgenoten en latere geslachten heeft gewerkt als de mislukte „Zeylagie" van Heemskerk en Willem Barendsz. om de Noord naar China en Kathaï. De tocht van deze Hollandse Argonauten en de overwintering op Nova-Zembla (1596—1597) in een in der haast getimmerde hut zijn in de loop der eeuwen bijkans tot een sage geworden. En al hebben zij de gouden vacht niet thuis gebracht, later is deze in wel zeer simpele vorm toch tot ons gekomen. Toen n.l. de Noorse scheepsgezagvoerder Elling Carlsen in 1871 de resten van het door de overwinteraars gebouwde huis — zo goed als geheel ingestort en bijna hermetisch afgesloten onder een dikke ijslaag — terug vond, liet hij door zijn manschappen vele van de achtergelaten voorwerpen uit het ijs hakken, waarna hij deze „trofeeën" mee nam naar Hammerfest. Toen de eerste berichten over de vondst ons land bereikten, was die reeds in zijn geheel overgegaan in handen van een Engels particulier. In Nederland zag men in, dat deze herinneringen aan een stoer verleden ons niet mochten ontgaan, waarna — vooral door het juiste inzicht van de toenmalige Minister van Buitenlandse Zaken, Baron

Bierkan van Nova-Zembla

Gericke van Herwijnen — de schat voor de Staat der Nederlanden werd verworven. De „gouden vacht" is tot op heden permanent tentoongesteld in een aparte vitrine in het Rijksmuseum te Amsterdam.

15 Juli wordt in het Prinsenhof te Delft een tin-tentoonstelling geopend en de organisatoren kregen verlof, de tinnen voorwerpen te exposeren, zodat de bezoekers daar met deze stille getuigen van moed, geduld en ontbering geconfronteerd zullen worden. Bij een oppervlakkige beschouwing valt het reeds op, dat we hier met twee soorten tin te doen hebben, n.l. de wat nuchtere Hollandse gebruiksvoorwerpen: de bierkan, de lepels, het bordje, en de rest, die we onder het „edeltin" kunnen rangschikken: de lampetkan, de kandelaars, de plaquettes, het inktpotje en waarschijnlijk ook de gestapelde peper- en zoutbussen. In de loop der 16de eeuw voltrekt zich het groeiproces in kunst en ambacht van de gothiek naar de renaissance op gestadig evoluerende wijze met als eindresultaat een vaak weldadig aandoend Hollands renaissanceproduct. Het tinnegieterswerk en speciaal de kannen zijn daarvan goede voorbeelden. De Noordelijke Nederlanden bouwen verder op de koele grondvormen van de gebieden rond de Noord- en Oostzee; op de zware vormen van de middeleeuwse bronzen en tinnen kannen en het is, alsof de pompeuze pracht van de Italiaanse renaissance zijn invloed heeft gemist als later de Hollandse Jan Steen- en Rembrandtkannen ontstaan.

De hierbij afgebeelde bierkan, gemerkt met het Amsterdamse stadswapen, is een fraai voorbeeld van laat 16de eeuws tinnegieterswerk.

Het tinnen bordje met een diameter van 22,7 cm is met een roos gemerkt, de initialen staan aan weerszijden vlak tegen de roos, zoals omstreeks 1600 gebruikelijk was.

Ook de lepels zijn met een roos gemerkt: ze kunnen wat de vorm betreft niet halen bij hun sierlijke gotieke voorgangers.

Zoals we reeds opmerkten, behoren de overige voorwerpen tot het zg. „edeltin". Ze maakten deel uit van de goederen, die als handelswaar voor China waren meegenomen. Waren van de eerste groep de vormen uit de eigenschappen van het te verwerken materiaal gegroeid en werd een gewenste versiering ingekrast of gegraveerd, het edeltin miste dit wordingselement, in feite was het een imitatie van gegoten of gedreven

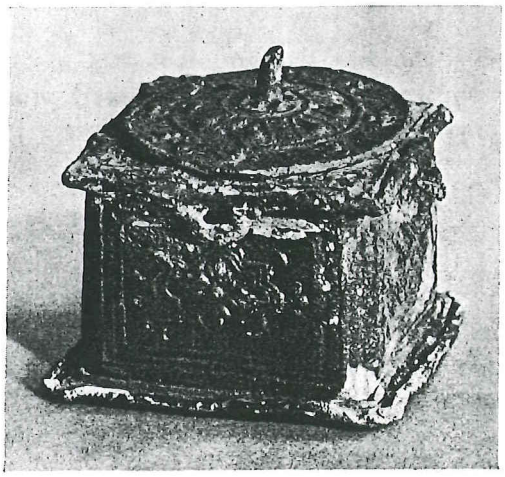

Tinnen inktkokertje van Nova-Zembla. Rijksmuseum, Amsterdam

Temperantia-schaal en kan van François Briot. Rijksmuseum, Amsterdam

zilver. Allerlei versieringsprocédé's, logisch voor zilver, werden ook op tin toegepast: drijfwerk werd door gieten geïmiteerd: al wat tot robuste kracht had geleid werd miskend en verzaakt en het resultaat dat vaak sierlijk en fraai was, droeg de kiemen van het verval in zich.

In het voorlaatste decennium van de 16de eeuw viel de bloeiperiode van het edeltin. Het beroemdste werk kwam uit de werkplaatsen van François Briot, die weliswaar omstreeks 1500 te Mompelgard — dat tot Duits Würtemberg behoorde — zijn bedrijf uitoefende, maar wiens werk toch door en door Frans was. Een topprestatie leverde hij met de „Temperantia", schaal en kan, aldus genoemd naar de voorstelling van de matigheid, welke op het verheven midden van de schaal symbolisch is uitgebeeld. Afgietsels van de Briot-vormen zijn niet zeldzaam, de hierbij afgebeelde kan en schaal behoren aan het Rijksmuseum te Amsterdam. Het edeltin zal door de massa des volks, als zijnde te kostbaar, niet gebruikt zijn. Wel kondigde reeds vóór het bestand met Spanje de 17de eeuw zich aan, vooral in de zucht naar weelde van de rijke kooplieden. En kochten die de nieuwste snufjes niet voor eigen gebruik, als handelswaar kwamen deze toch in aanmerking en als zodanig zal het edeltin dan ook meegenomen zijn op de tocht om de Noord.

In het Rijksmuseum bevinden zich:

a. 21 kandelaars, vele beschadigd of frag-

Tinnen lampetkan van Nova-Zembla in renaissance-stijl. Rijksmuseum, Amsterdam

mentarisch, maar alle met een rustige niet overdadige versiering van geblokte kraalranden. De vorm is die van de Hollandse koperen kraagkandelaars.

b. Zoals de hierboven besproken schaal „Temperantia-schaal" wordt genoemd naar de voorstelling op het verheven middengedeelte, worden soortgelijke schotels genoemd naar de symbolische of allegorische voorstellingen, die op de middengedeelten voorkomen, omdat ze het meest in het oog lopende of typerende gedeelte vormen.

De vier plaquettes uit de Rijksmuseumschat vertonen veel overeenkomst met de medaillons van de edeltin-schalen en waar nooit aangetoond is, dat dit soort tinwerk in het laatst van de 16de eeuw ook in de Noordelijke Nederlanden is gemaakt, rijst het vermoeden, dat deze „schilderijtjes" — drie van de vier zijn nl. geëncadreerd — in de sfeer van Briot zijn ontworpen.

Door Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge werden ze omschreven als:

„Een in tin gegoten medaillon in houten lijstje, voorstellende een zittende vrouw, die in de rechterhand het kruis en met de linkerhand een kelk of beker opheft, waaruit een licht opstijgt als vlam. Achter haar ligt een der tafelen der wet. Voorstelling van de Godsdienst of van het Nieuwe Verbond. Diameter 8,7 cm."

„Twee dito medaillons in houten lijstjes voorstellende een vrouw, die een kind op de schoot, een ander kind op de arm heeft".

„Een in tin afgegoten medaillon, waarop afgebeeld staat de Tijd, die de waarheid boven de aarde opheft, en waarop als randschrift gelezen wordt: „Abstusam - Tenebris - Tempus - Me - Educit - In - Auras. H. G. (Hendrik of Hubert Goltzius?). Binnen de rand staat nog: Veritas filia temporis".

d. Een tinnen lampetkan in renaissancestijl met daarop gegraveerde ornamenten. Hoogte 28 cm. De vorm ervan komt overeen met de Briot-kan. De versiering is een dualisme, het ingegoten ornament volgt het edeltin, de gravering grijpt terug op de gothiek. Dergelijke kannen werden als lampetkan gebruikt: een fraai voorbeeld vinden we op „Het Morgentoilet" van Gerard Dou in Museum Boymans. De bij het toilet gebruikte kan, schaal en handdoek bevinden zich op tafel. Waar slechts twee kannen in de hut zijn gevonden, is het ook mogelijk, dat ze behoord hebben tot de persoonlijke uitzet van Heemskerk en Barendsz. Heemskerk immers was een rijk man van goede familie.

e. „Twee tinnen bussen, welke uit vier delen bestaan, waarvan het onderste deel,

als men het omkeert, gebezigd kan worden als drinkkroes, het middendeel als zoutvat, het bovenste tot peperbus is ingericht, waarvan de sproeier kan worden afgeschroefd. Hoog 15.5 cm".

Bij de rubricering in gebruikstin en edeltin hebben we met deze „bussen" even geaarzeld. De bussen zijn niet georneerd en kloeker van opzet dan de andere objecten uit de 2e rubriek, het feit dat ze ook niet gemerkt zijn en de kwaliteit van het tin deed ze ons bij het edeltin rangschikken.

Het hierbij afgebeelde tinnen inktkokertje is van een hoog loodgehalte en ongemerkt.

Het werd reeds eerder afgebeeld en beschreven in Het Huis Oud en Nieuw door W. Vogelsang:

„Maar ook hier in 't Noorden heeft men reeds in de 16e eeuw aardige vormen gekend en zelfs het toch wel voor dagelijks gebruik bestemde vierkante inktkokertje aan boord van onze Nova-Zembla-vaarders is om verhoudingen en simpel ornament zeer te waarderen".

B. DE KOCK.

Driedelige tinnen bus van Nova-Zembla. Drinkkroes, zoutvat en peperbus. Rijksmuseum, Amsterdam

Tinnen kandelaar van Nova-Zembla